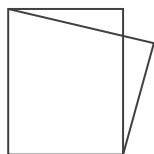

En længsel efter fællesskaber og kæft, trit og retning

Anne Mia Steno,
adjunkt, Diversitet
og Social Innovation,
Professionshøjskolen
UCC

Med udgangspunkt i et antropologisk feltarbejde blandt forskellige grupper af unge i, mellem og udenfor ungdomsuddannelser diskuterer denne artikel kulturelle orienteringsforsøg og længsel efter civilisering i et ungdomslivsperspektiv. Empiri og analyser i artiklen er bearbejdnings- og fokuseringer af min ph.d.-afhandling 'Ungdomsliv i en uddannelsesetid' (2015), hvor jeg fulgte grupper af unge, særligt drenge, over en periode på to år, fra de startede på henholdsvis et grundforløb til gastronomi og automekanik. Afhandlingen handler om deres møder med en ungdomsuddannelse, deres fremtidsforestillinger og frem for alt deres forskellige forsøg på at skabe sig et (uddannelses)liv på trods af til tider barske vilkår og udgangspunkter.

Civiliserende processer i skolen

Skolen er en af de mest faste komponenter i et ungdomsliv i dag, i den forstand at det at tage en uddannelse ikke bare er en rettighed, men en pligt. Det betyder, at de fleste unge opholder sig en stor del af dagen indenfor skolens rammer, og på den måde bliver skolen en arena for store dele af et ungdomsliv, og et sted man skal lære at navigere indenfor. Netop derfor er det vigtigt at have Allan Blooms pointe om, at alle uddannelses-systemer er gennemsyrede af bestemte moralske agendaer og derfor, mere eller mindre reflekteret, påvirker og former eleverne i bestemte billeder, in mente. Bloom argumenterer for, at selv umiddelbart neutrale fag som matematik og engelsk er inkorporeret i den vision, som skolen har om det dannede, kultiverede

Skolens forskellige hierarkier, normer og institutionelle logikker er altså indlejrede i rummene og murene og **påvirker på den måde forskellige unges hverdagsliv og skridt, uanset om de unge gør modstand mod skolens værdier og krav eller ej.**

menneske (Bloom 1997:498-499). Skolen er på den måde en magtfuld formgiver, fordi det i skolen er muligt at strukturere uddannelsen og dannelsen i forhold til bestemte behov og interesser (Gilliam 2009:57, 59-60; Lauder et al. 2006:1-4). Det betyder ikke, at skolen er ond eller ikke kan have gode intentioner og være velfungerende. Men et sådan kritisk perspektiv på skolen er vigtigt at insistere på for ikke at glemme, at skolen ikke udgør nogen neutral platform for dannelse (Bourdieu 1995). Som Laura Gilliam har peget på, står ingen viden og ingen idealer uden for en kulturel konstruktion af virkeligheden af den ene eller anden art (2009:61-62). Det er skolen selvfølgelig ikke alene om, skolen er en del af en kompleks virkelighed med mange forskellige aktører. Og på samme

måde som skolens rum og hierarkier spiller en rolle for skolens hverdag, spiller den sociale og politiske verden, der opretholder, regulerer og vurderer skoleinstitutionen og dens praksis, også en betydningsfuld rolle for skolens muligheder og dannelsesidealiser (Gilliam 2009:23). Skolens forskellige hierarkier, normer og institutionelle logikker er altså indlejrede i rummene og murene og påvirker på den måde forskellige unges hverdagsliv og skridt, uanset om de unge gør modstand mod skolens værdier og krav eller ej (Gulløv & Højlund 2006). Gilliam og Gulløv har vist, hvordan skolen blandt andet på grund af sine eksplicite dannelsesforestillinger udgør et særligt sted for civiliserende processer (Gilliam 2009; Gilliam og Gulløv 2012). Gilliam

og Gulløv henter inspiration til deres teoretiske rammesætning i blandt andre Nobert Elias' civiliseringsbegreb (2000) og Ervings Goffmans begreb om totale institutioner (1967:11-52). Skolen er ifølge Gilliam en transformerende praksis, som er sammenlignelig med Goffmans totale institutioner i den forstand, at den benytter sig af en række institutionelle greb – bl.a. at isolere, neutralisere og standardisere – i forsøget på at forme og transformere børn til at blive civiliserede og ordentlige mennesker og medborgere (Gilliam 2010:156-157; Gilliam 2009:56-57; Steno 2011). Med afsæt i sociologen Norbert Elias' civiliseringsbegreb belyser Gilliam og Gulløv, hvordan bestemte måder at omgås andre på og opføre sig på etableres som legitime, anstændige og kultiverede og fungerer som

Spændingen mellem individualiseringens tvang og vilkår i et ungdomsliv i Danmark i dag er et velkendt fænomen og **en ofte anvendt rammesætning for forståelse af ungdomslivets forskelligartede karakter.**

målestok for menneskers vurdering af dem selv og andre (Gilliam og Gulløv 2012:10). Udgangspunktet er, at skolen har som hovedformål at opdrage. Denne opdragelse sker ifølge Gilliam og Gulløv igennem civiliserende processer, som lærer eleverne sociale kompetencer. De lærer, at de er en del af et fællesskab, en klasse, hvori de skal lære at vise hensyn til andre og inkludere andre og kontrollere deres krop og følelsesudtryk (Gilliam og Gulløv 2012:263-269). Argumentet er, at borgere i et samfund, for at kunne leve sammen, må tillære sig en bestemt form for adfærd, der er kontrolleret, selvbevidst og tilpasset andre menneskers forventninger (Elias 2000). Mennesker tilpasser således deres opførsel, og disse selvbegrensninger bliver med tiden internaliseret i den enkelte i en sådan grad, at man føler skam og væmmelse ved egne eller andre menneskers brud på den civiliserede måde at opføre sig på (Gilliam & Gulløv 2012). Ifølge Gilliam er skolen en central platform for læring

af den civiliserede opførsel, og elever irttesættes for eksempel, hvis de larmer i klassen, og de lærer, at det er ulækkert at bøvs og prutte (Gilliam 2010:155). Selvom Gilliam og Gulløv tager afstand fra den evolutionistiske karakter af Elias' civiliseringstanke, så synes de at dele opfattelsen af, at det er skammen over manglende kropskontrol, der korrigerer den enkelte, og skammen og væmmelsen er således afgørende i civiliseringsprocessen i skolen. Et kendetegn ved skoler er således den disciplinerende magt, der ligger i struktureringen af krop, tid og rum, som bestemmer, hvor og hvornår børn skal gøre hvad. I den sammenhæng fremhæver Gilliam og Gulløv, at institutioners idealer for opførelse uundgåeligt medfører vurdering og markering. De omgangsformer og normer, som præger institutioner, sætter på en gang standarder og skel mellem folk. Denne distinktive markering rummer risikoen for det modsatte af den intenderede civilisering, nemlig eksklusion. Denne

dobbelte mekanisme omtaler de som civiliseringens paradoks (Gilliam og Gulløv 2012:34-37; Gilliam 2010:156-159; Steno 2015:43-44).

Noget af det, jeg finder interessant i forhold til den rolle skyld og skam antager som korrigerende og central i civiliseringsprocesser som beskrevet her, er, hvordan mange af de unge i mit studie selv søger sådan en civilisering og opdragelse. Her er en art længsel efter de standarder og skel som ses som potentielt ekskluderende i Gilliam og Gulløvs analyser. Der er næsten tale om en længsel efter mere hård opdragelse. Der er ikke nogen tavs skam over at gøre forkert, men et direkte italesat ønske om en ren tavle og nedbrydning og genopbygning af hele ens karakter. En væsentlig forskel her er selvfølgelig, at de grupper af unge, jeg har fulgt, er ældre og ikke går i folkeskolen og således ikke er en del af et fast klassefællesskab. Et påtrængende spørgsmål i den sammenhæng er, om det, der kan føles

som en spændetrøje af krav og rammer i folkeskolen, kan være noget man længes efter i en ungdomsuddannelse – måske særligt, hvis der er mangel på faste klasser og sammenhængende forløb; det som ofte kan være tilfældet på en teknisk erhvervsuddannelse på grund af vekseluddannelsesprincippet?

Kulturelle orienteringsforsøg

Spændingen mellem individualiseringens tvang og vilkår i et ungdomsliv i Danmark i dag er et velkendt fænomen og en ofte anvendt rammesætning for forståelse af ungdomslivets forskelligartede karakter. Den peger på, at det enkelte menneske på den ene side er blevet tillagt en øget samfundsmæssig betydning, men på den anden side også oplever alene at have ansvaret for sig selv (Illeris et al. 2009; Katznelson 2004). Denne dobbelthed har blandt andre Ziehe og Stubenrauch været bannerførere for i deres fremskrivninger af konsekvenser ved den kulturelle frisættelse. De peger således på, hvordan frisættelsen ikke kun bidrager med muligheder for at blive til noget, men også med pligten til at man skal blive til noget og er ansvarlig for sig selv (Ziehe & Stubenrauch 1999:36-37). For at forstå de forskellige måder, unge kan overkomme den følelse af usikkerhed, som de øgede muligheder og manglende sikkerhedsnet afstedkommer, opridses Ziehe en række "kulturelle orienteringsforsøg". De kulturelle orienteringsforsøg handler altså om at opnå en art fodfæste, og han kalder dem henholdsvis: subjektivering, ontologisering og æstetisering (Ziehe 1993:155-159). Subjektivering dækker over en længsel efter nærhed og intimitet, hvorimod æstetisering rummer en søgning mod spænding og intensiverede oplevelser. Begrebet ontologisering henviser derimod til længslen og

søgningen efter en overordnet mening i livet, som er afstedkommet af et moderne savn af metafysisk grundlag og stabilitet (ibid.158). En af årsagerne til dette savn kan ifølge Ziehe findes i skolen, idet skolen i stor udstrækning har brudt med fast struktur og formelle omgangsformer. Det har medført en længsel efter "tætte strukturer, tydelig personlig anerkendelse og stabile orienteringsaflastninger", som han formulerer det (Ziehe 2004:110). Selvom Ziehes studier tilhører en anden kulturel kontekst end en dansk og måske hører hjemme i en anden tid end nu, inddrager jeg ontologiseringen som kulturelt orienteringsforsøg i denne sammenhæng, fordi det synes aktuelt som analytisk ramme for at forstå mange af de unge, særligt drenge, på både grundforløbet til automekaniker og gastronomi, som er på kanten af uddannelsessystemet. Der er et generelt mønster at spore i deres fortællinger og fremtidsforestillinger, som udspiller sig omkring et ønske om en længsel efter en overordnet mening, tydelig struktur og hierarki og idealiserede identifikationer og autoriteter. Helt konkret udmønter denne tendens sig i, at en del drenge giver udtryk for en længsel efter militant opdragelse, kæft, trit og retning, nogle gange materialiseret i form af et ønske om at komme i militæret. Den overordnede mening er dermed ikke religiøs konnoteret som i mange af Ziehes eksempler, men findes i et stærkt og umiddelbart indiskutabelt hierarki og militant system. Spørgsmålet er selvfølgelig i den sammenhæng, om den type orientering er særligt moderne og et udtryk for en måde at finde fodfæste i en kulturel frisættelse, som Ziehe fremhæver det? Eller om det i højere grad er klassiske og traditionelle hegemoniske maskuline orienteringer, som maskulini-

tetsforskere a la Connell (2003) måske ville hævde? At være i militæret kræver en stærk fysik og en bestemt type mental robusthed, som stemmer overens med klassiske hegemoniske maskulinitetsorienteringer i den vestlige verden. Og i den referenceramme kan drengenes orienteringer mod militæret som udtrykt i mit studie måske være udtryk for en længsel efter og forsøg på at udleve et klassisk maskulint hegemonisk ideal? Jeg er ikke i stand til at afgøre, om det er enten eller og vil også i højere grad fokusere på et både og. Det vil sige, at tendensen både forstås som en orientering mod en traditionel maskulinitet og et udtryk for være i en særlig tid og kontekst med oprud. Denne diskussion vil jeg uddybe i det følgende med reference til Ulla-Britt Lilleaas og Dag Ellingsens (2013) analyser af unge mænd i det norske forsvar, som fremhæver glæden ved disciplinering og fællesskabet i den tilsyneladende barske og militante institution, militæret udgør (Steno 2015:232).

Længslen efter struktur og fællesskaber

På tværs af de forskellige grupper af unge, som indgik ikke bare i mit ph.d.-studie, men i den bredere forskningsgruppes materiale, som mit ph.d.-projekt var en del af, tegnede der sig et mønster af en gruppe af unge drenge, der orienterede sig mod militæret. Det drejer sig udover unge på tekniske erhvervsuddannelser om grupper af unge på henholdsvis det almene gymnasium og hg. Den skrappe tone og kæft, trit og orden, som et bærende princip i forestillingen om militæret står i disse unge drenges beskrivelser side om side med et ønske om "at gøre godt" og "passe på andre". På den måde smelter to ellers umiddelbart modstridende poler sammen: På den ene

side ønsket om at være omsorgsfuld og støttende. Og på den anden side ønsket om at bære uniform, gå krig og være en del af en hård og underlægge sig selv en fysisk barsk og ofte psykisk rå, irettesættende opdragelse. I forlængelse af mine indledende pointer om individualisering og kulturel frisættelse bliver det interessant at spørge, hvorfor interessen mod militæret er så stærk på tværs af gruppen af unge? Og hvorfor unge, der i forhold til tidligere generationer netop har opnået en frihed i forhold til repressive, ordensfikserede uddannelsesinstitutioner, søger en så umiddelbart disciplinerende institution som militæret?

Ulla-Britt Lilleaas og Dag Ellingsen stiller i deres studier af unge mænd og kvinder i Forsvaret i Norge lignende spørgsmål (2013). Lilleaas og Ellingsen er grundlæggende interesserede i, hvorfor mange unge tilsyneladende trives så godt i en så disciplinerende institution som militæret og forsvaret. Deres første udgangspunkt er at se på forsvaret som en total institution i en Goffmansk forstand. Ligesom det er tilfældet med Goffmans analyse af totale institutioner, er det i militæret sådan, at en stor gruppe mennesker lever sammen i et afgrænset område, hvor de spiser, sover og arbejder og er afskåret for det øvrige samfund over en længere periode. Der er særlige privilegier og et afstraffelsessystem. Dagene er strengt organiseret, og de unge uniformeres og ensliggøres i form af eksempelvis nummerering fremfor navne. Disse mekanismer trækker på nogle af de samme elementer, som Goffman fremhæver som karakteriserende for totale institutioner; nemlig isolation, neutralisering og standardisering (Goffman 1967:11-32). I forsvaret eksisterer der i tillæg hertil et anderledes "kropsligt regime": De unge skal brydes ned for så at bygges op igen

på ny (Lilleaas & Ellingsen 2013:102). En forskel mellem Goffmans totale institution og forsvaret er, påpeger Lilleaas & Ellingsen, at disciplinen ikke foregår skjult i forsvaret – som den gør i Goffmans totale institutioner. Den er tværtimod både synlig og udtalt. Noget af det, der tegner sig et mønster af i deres interviews, er, at de unge (drengene og piger) får et stærkt fællesskab på tværs af andre markører; uniformen skjuler sociale markører, der måske ellers ville afholde folk fra at tale sammen. Forsvarets egen ledelses svar på denne glæde ved disciplinering er, at alle føler sig set, når der er tydelig og god ledelse (ibid.103).

Det er interessant, at Lilleaas og Ellingsen finder, at flere af de unge oplever de disciplinerende elementer som lidt eksotiske. Desuden fremhæver de, at det at komme i militæret kan være lig en mulighed for at starte forfra med en renvasket tavle – hvilket særligt synes attraktivt for skoledropouts og unge, der har haft mange problemer, før de kom i militæret. Lilleaas og Ellingsen beskriver således en ung mand, der har et "nærmest evangelisk forhold" til forsvaret (ibid.104). Hans opvækst har været præget af mange uddannelsesbrud og problemer i familien, men han oplevede for første gang i forsvaret, at der var nogen, der så noget i ham, og at der var brug for ham. Netop det kollektive synes at kunne styrkes i militæret, fordi alt gøres i gruppe, og man "lider sammen" (ibid. 104). De konkluderer således, at militæret for nogle bliver en arena for en sekundær socialisering, der – i tillæg til barndommens og familiens oplæring til samfundsdeltagelse – tilbyder en ny social arena. I den sammenhæng er samfundsdeltagelsen ikke bare nødvendig for overlevelse, men tales frem som meningsfyldt, idet man er en del af en

gruppe og noget, der er større end en selv i kraft af, at man gør noget for andre og for nationen (ibid.106). Lilleaas og Ellingsen ender således med at konkludere, at Goffmans begreb om totalinstitution alligevel ikke er en passende teoretisk rammesætning i forhold til militæret, fordi: "ikke all makt nødvendigvis skaber avmakt, makt kan også være av det gode" (ibid. 106). I stedet foreslår de en Ziehesk rammeforståelse og spørger: "Flykter ungdommene fra friheten for å slippe det individuelle ansvaret som det moderne livet utsetter dem for?" (ibid. 106). Det er centralt for de unge soldater, at de taler om en "mestringsfølelse". Det, at der er noget, de er gode til, får de blik for, og i den sammenhæng betyder lidelsen mindre. Lilleaas og Ellingsen rejser i den sammenhæng spørgsmålet om, hvorvidt det forholder sig sådan, at autoritet og tvang kan tolereres og netop opleves kærkomment, når man ikke har været udsat for det i større doser før? Baggrunden for dette spørgsmål er, at mens de unges forældregeneration måske er vokset op med en meget autoritativ skole og familieliv, så er mange institutioner i dag væsentlig mindre disciplinære end tidligere, og man taler i højere grad om forhandlings- og vennefamilier (ibid.). Pointen er således, at det disciplinerende netop er tillokkende, fordi det udgør en undtagelse – et særligt rum (ibid. 107). Konklusionen synes således med Ziehes ord at være, at: "Disiplin har ikke nødvendigvis bare negative konsekvenser for de disciplinerede [...] for ungdom som ikke ved hva de vil, eller som har behov for en forutsigbar ramme, kan friheten oppleves som et umulig krav" (2013:101; Steno 2015:249). De fleste af de unge i mit studie efter-spørger sociale fællesskaber, og det er måske også en væsentlig årsag til søg-

De fleste af de unge i mit studie efterspørger sociale fællesskaber, og det er måske også **en væsentlig årsag til søgningen mod militæret og forestillingen om det stærke fællesskab, der tilbydes der.**

ningen mod militæret og forestillingen om det stærke fællesskab, der tilbydes der. Mange af de unge i mit studie taler det at være en del af et fællesskab frem som et af de vigtigste elementer i forhold til at være glad for at tage en uddannelse, og de fremhæver det sociale som et af vigtigste elementer i forhold til at mindske frafald. Samtidig oplever de fleste unge på de to grundforløb i mit studie ikke, at der foregår særlig meget socialt på skolen. Det kan skyldes en række forskellige ting. Dels vekseldannelsesprincippet, som gør, at uddannelsesforløbet er opdelt og skoleopholdene efter grundforløbet er afhængig af praktiksted, og man derfor ikke følger en fast klasse igennem de år, uddannelsen varer, sådan som det i høj grad er tilfældet på det almene gymnasium. Dels, at der på mange tekniske erhvervsuddannelser ikke er fester, fordi de unge forventes hurtigt at kunne indtræde i et voksent arbejdsmiljø, hvor man altså ikke drikker i arbejdstiden. Dels, at de sociale

fællesskaber kan bære præg af en kultur af "påtaget ligegyldighed" hvor det, der giver credit i vennegruppen er at virke cool ved at virke ligeglad. En tendens som bevirker, at venskaber og sociale relationer ofte er dirrende og flygtige (Steno 2015:185-211).

Jeg har ikke som Lilleaas og Ellingsen fulgt drengene ud på kasserne, men forholder mig udelukkende til deres drømme og forestillinger om militæret. Det vil i den forstand i høj grad sige idealforestillinger om militæret – selvom flere af de unge, kender til militæret fra flere familiemedlemmer. Men jeg genkender flere af de aspekter, Lilleaas og Ellingsen fremhæver i de unges drømme og forestillinger om militæret: Behovet for at være nødvendig for, at kollektivet kan fungere og yde optimalt. At man på ny socialiseres ind i en ny sammenhæng og social arena. Forestillingerne om at kunne starte forfra og viske tavlen ren. Samt forestillingen om, at alle er lige bag samme uniform og nummer.

Min succes og fiasko er mit eget ansvar

I forlængelse af det italesatte ønske om at være en del af et stærkt fællesskab og underlægge sig nogle militante og barske vilkår er det interessant at fremhæve den selvdisciplinering og ansvarliggørelse, som også er stærkt repræsenteret i mange af de unges fortællinger. Den liberalistiske devise: "du er din egen lykkes smed" synes at runge stærkt blandt de fleste grupper af unge i mit studie. Det billede af "unge", som mere eller mindre homogen gruppe, der i forskellige medier nogen gange tales frem som opportunistiske og laissez faire orienterede SU-ryttere, synes således fjernt fra størstedelen af de unge, jeg har mødt. Alle de unge, som i løbet af den tid jeg fulgte dem, faldt fra deres initiale uddannelse, og som overvejer at klare sig uden uddannelse, taler om vigtigheden af at tage ansvar og "levere et godt stykke arbejde". Nødvendighed og pligt er stærkt repræsenterede i deres

fortællinger, og der er ikke nogen, der forventer, at pengene kommer af sig selv. En interessant tendens i forhold til disse unges måder at tale om at arbejde sig frem og afvisning af skolens betydning er de måder, de minder om "farfædrene" i Monica Rudberg og Harriet Bjerrum Nielsens generationsstudie af kvinder og mænd igennem tre generationer og deres forhold til blandt andet uddannelse og arbejdsliv (Rudberg 2014; Nielsen & Rudberg 2006). Farfædrene i Rudberg og Nielsens studie er født omkring 1910, og det er karakteristisk for dem, at de taler om skolens irrelevans, og i stedet fremhæver behovet for "at arbejde sig op" (Rudberg 2014:34). Farfædrene trækker primært på ydre omstændigheder og nødvendighed som afgørende, mens deres egne drømme og ønsker for uddannelse har mindre betydning (ibid. 35). Ligesom flere drenge i mit studie, giver farfædrene udtryk for "ikke rigtigt at høre hjemme i skolen", men at de til gengæld er noget i kraft af deres arbejde. At lære noget er i den forstand tæt knyttet til at arbejde. Flere af farfædrene taler om deres helt unge år som "vilde", men markerer et klart skift i, at det virkelige liv begynder med forsørgelsespligten (ibid. 37). Denne sammenkobling mellem økonomisk selvstændighed og begyndelsen på det virkelige liv går igen hos flere af drengene. Jeg fremhæver ikke disse sammenfald med Rudbergs analyser af farfædrene for at pointere, at drengene i mit studie er "gammeldags", men for at pege på, at der måske er en tendens til, at en gruppe unge drenge i dag kan have et forhold til skolen og arbejdsliv, som har været mere legitim tidligere, hvor arbejdsmarkedet også var anderledes struktureret, men som måske har svært ved at finde rum og plads i en tid, hvor ungdomsuddannelse i et systemisk

perspektiv er den eneste farbare (og lovlige) vej for unge, eftersom uddannelse ikke længere bare er et privilegium og en rettighed, men også en pligt (Steno 2015:236). I den sammenhæng udgør militæret, eller i hvert fald den idealiserede forestilling om militæret, en modpol til skole og uddannelse – en art modkultur mod det selvrefleksive, individualistiske og flydende.

Konklusion

Denne artikel peger på, at en gruppe af unge drenge på tværs af forskellige ungdomsuddannelser udtrykker en længsel efter stærke autoriteter, at nogen "giver dem et spark bagi", og at være en del af stærke fællesskaber. Disse former for længsler, som med Ziehes vokabular kan beskrives som kulturelle orienteringer i forhold til at finde mening i en moderne verden med mange flydende grænser, retter sig mod militæret. Den tendens er interessant i forhold til dominerende forståelser af civiliserende og opdragende logikker som overvejende repressive. At ikke al magt nødvendigvis skaber afmagt, men at magt også kan være af det gode, som Lilleaas og Ellingsen peger på, er i den sammenhæng provokerende, men interessant i forhold til åbne blikke for andre nuancer og perspektiver i diskussioner om civilisering og opdragelse i uddannelsesregi. Det betyder selvfølgelig ikke, at denne artikel foreslår, at der indføres militante forhold i skolen. Formålet med artiklen er at pege på andre spor og forståelsesrammer i et ungdomsperspektiv for derigennem at skabe blik for alternative måder at skabe mening på som ungt menneske i en uddannelsestid. ♦

REFERENCES

- Bloom, Allan (1997) "Introduction: On Virtue". I: Halsey et al. (red.): *Education: Culture, Economy, and Society*. Oxford University Press. Oxford. s.498-508.
- Bourdieu, Pierre (1995) [1979] *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag. Oslo.
- Connell, Raewyn. W (2003) [1995] *Masculinities*. Cambridge. Polity Press.
- Elias, Nobert (2000) [1939] *The Civilising Process*. Blackwell Publishers. Oxford.
- Gilliam, Laura (2010) Den gode vilje og de vilde børn. Civiliseringens paradoks i den danske skole. *Tidsskriftet Antropologi nr. 62 Skole*. Foreningen Stofskifte. s. 153-174.
- Gilliam, Laura (2009). *De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. Århus Universitetsforlag.
- Gilliam, Laura & Eva Gulløv (2012) "Et perspektiv på opdragelse og distinktioner". I: Gilliam & Gulløv (red.) *Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse*. Aarhus Universitetsforlag. s. 17-38.
- Gulløv, Eva, & Højlund, Susanne (2006). "At analysere stedets betydning". I: Gulløv & Højlund (red.) *Feltarbejde blandt børn*. Gyldendal. København. s.130-151.
- Goffman, Erving (1967) *Anstalt og menneske. Den totale institution socialt set*. Jan Paludans forlag. Danmark.
- Illeris, Knud, Katznelson, Noemi, Nielsen, Jens Christian, Simonsen, Birgitte & Sørensen, Niels Ulrik (2009) *Ungdomsliv. Mellem individualisering og standardisering*. Samfundslitteratur.
- Katznelson, Noemi (2004). *Udsatte unge, aktivering og uddannelse - dømt til individualisering*. Ph.d.-afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Lauder, Hugh, Brown, Philip, Dillabough, Jo-Anne & and Halsey, A.H. (2006) *Education, Globalization & Social Change*. Oxford University Press. Oxford.
- Lilleaas, Ulla-Britt & Ellingsen, Dag (2013) Den gode tvangen. *Arr Idéhistorisk Tidsskrift*. Nr. 4. s. 101-108.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Rudberg, Monica (2006) *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Rudberg, Monica (2014) "Hørte ikke riktig hjemme der: Skole og maskulinitet i tre generasjoner". I: Nielsen (red.) *Forskjeller i klassen. Nye perspektiver på kjønn, klasse og etnisitet i skolen*. Oslo. Universitetsforlaget. s.31-49.
- Steno, Anne Mia (2015) *Ungdomsliv i en uddannelsestid - kønnede, klassede og tidsbundne driblerier i og mellem erhvervsuddannelser*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Ziehe, Thomas (2004) *Øer af intensitet i et hav af rutine - nye tekster om ungdom, skole og kultur*. Politisk Revy. København.
- Ziehe, Thomas (1993) [1989] *Kulturanalyser, Ungdom, utbildning, modernitet*. Essäer sammenställda av Nikolai Fornäs och Joachim Retzlaff i samarbete med författaran. Brutus Östlings Bokförlag Symposium. Stockholm.
- Ziehe, Thomas & Stubenrauch, Herbert (1999) [1983] *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. Politisk Revy. København.

ENDNOTES

- ¹ Ph.d.-projektet var en del af et VELUX-finansieret forskningsprojekt med forskere fra Roskilde Universitet. Se eventuelt mere på drible.dk